

УДК 371.32:821.161.2

УДОСКОНАЛЕННЯ ГРАМАТИКО-СТИЛІСТИЧНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ “СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА”

Баранник Н. О.

У статті розкрито сутність поняття “граматико-стилістичні вміння”, висвітлено їх класифікацію, визначено форми і методи роботи щодо їх удосконалення у процесі вивчення курсу сучасної української мови.

Ключові слова: сучасна українська мова, стилістичні вміння, граматико-стилістичні вміння, принципи, методи навчання.

В статье раскрыта сущность понятия “грамматико-стилистические умения”, отражена их классификация, определены формы и методы работы по их усовершенствованию в процессе изучения курса современного украинского языка.

Ключевые слова: современный украинский язык, стилистические умения, грамматико-стилистические умения, принципы, методы обучения.

The article reveals the essence of the concept of “stylistic grammar skills”, elucidates their classification, defines forms and methods of their development in the process of studying a course of the modern Ukrainian language.

Key words: the modern Ukrainian language, stylistic skills, grammar and stylistic skills, principles, methods of teaching.

Постановка проблеми. У центрі навчання української мови на всіх етапах є мовна особистість, невід’ємна ознака якої – висока мовленнєва культура, що передбачає вміння активно використовувати як знаряддя спілкування сучасну літературну мову з усіма багатствами виражальних засобів, із притаманними їй нормами [3]. Тому курс сучасної української літературної мови як одна з провідних дисциплін лінгвістичного циклу у фаховій підготовці вчителя-філолога спрямований на глибоке усвідомлення майбутніми словесниками взаємозв’язків і взаємовідношень між одиницями різних мовних рівнів, закономірностей їх творення і функціонування.

Проблема розвитку мовно-мовленнєвих, а отже, й граматико-стилістичних умінь студентів набуває особливого значення в методичній науці й імперує до створення відповідної системи розвитку мовлення, удосконалення способів і засобів навчання у світлі функціонально-стилістичного підходу. Функціонально-стилістичний підхід до вивчення граматики української мови посилює практичну спрямованість навчання, сприяє усвідомленому використанню мовних одиниць у висловлюваннях різних стилів, типів і жанрів мовлення й разом з тим формуванню умінь сприймати і продукувати текст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науково-методичній літературі означена проблема порушувалася в працях як зарубіжних (Є. Пассов, С. Іконников, В. Капінос, Т. Ладиженська, С. Молодцова, Л. Федоренко, Т. Чижова, Н. Шведова), так і вітчизняних учених-методистів (М. Пентиліук, П. Дудик, В. Мельничайко, С. Караман, А. Коваль, П. Кордун, Л. Мацько, О. Пономарів, М. Вашуленко, В. Бадер, Л. Паламар, Г. Шелехова, А. Нікітіна, О. Попова, Л. Сугейко та ін.).

Постановка завдання. Метою нашої статті є характеристика поняття “граматико-стилістичні вміння” та визначення найважливіших підходів до їх удосконалення у процесі вивчення курсу “Сучасна українська мова”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність нашої публікації в тому, що на сьогодні у науково-методичній літературі достатньо описано сутність і види стилістичних умінь, проте бракує чіткої й точної дефініції поняття “граматико-стилістичні вміння”, їх класифікації та шляхів удосконалення. Так, Л. Кузнецова визначає стилістичні вміння як “здатність мотивованого застосування знань про стилістичні закономірності в оформленні мовлення в різних

умовах його функціонування, сформована на основі відпрацьованих фонетико-інтонаційних, лексичних і граматичних навичок" [2, с. 12]. Специфіка стилістичних умінь виявляється в необхідності усвідомлено здійснювати відбір стилістичних засобів з урахуванням ситуації мовлення, яка постійно змінюється, ніколи не повторюючись.

Підґрунтям ефективного розвитку стилістичних умінь студентів, як відомо, є глибокі й міцні знання основних лінгвостилістичних категорій, на яких і ґрунтуються різні класифікації стилістичних умінь, запропоновані провідними вченими-методистами й учителями-практиками. Так, С. Іконников з позицій функціонально-стилістичного підходу до вивчення мови виділяє такі вміння: розрізняти стилі мовлення; визначати стильові ознаки тексту; добирати мовні засоби відповідно до мети та умов спілкування; здійснювати стилістичний експеримент з метою виявлення доцільності чи оптимальності використовуваних засобів; з'ясувати стилістичні недоліки в навчальних текстах; будувати висловлювання різних стилів мовлення тощо [1, с. 13–16]. Дві групи стилістичних умінь виокремлює Т. Чижова: 1) вміння, що формуються паралельно з вивченням лексики, словотвору і граматики; 2) вміння, що розвиваються на спеціальних заняттях розвитку зв'язного контекстного мовлення [4, с. 50]. Прихильниками означеної класифікації є сучасні лінгводидакти (О. Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентиліук, Т. Передрій, С. Караман, В. Капінос, Л. Новосьолова), які також поділяють стилістичні вміння на дві групи: пов'язані з засвоєнням стилістично забарвлених мовних засобів та спрямовані на оволодіння стилістично диференційованим зв'язним мовленням. Кожна група складається з певного кола умінь, які формуються з урахуванням рецептивного і продуктивного характеру навчальної діяльності.

Узявши за основу визначення і класифікацію стилістичних умінь провідних методистів (М. Пентиліук, В. Мельничайко, В. Капінос, Л. Новосьолова, Т. Чижова, Т. Ладиженська та ін.), уточнюємо поняття граматико-стилістичні вміння як такі інтелектуальні дії, в основу яких покладено аналіз умов і шляхів вибору тих чи інших граматичних засобів залежно від призначення й цілей комунікації. Головним критерієм відбору граматичних засобів (нейтральних, загальноновживаних і стилістично забарвлених) є відповідність їх певній ситуації спілкування. Основним шляхом формування в студентів граматико-стилістичних умінь є обґрунтоване, зіставлене з комунікативною сферою вживання морфологічних і синтаксичних засобів.

До професійно значущих відносимо, зокрема, такі граматико-стилістичні вміння: виявляти й оцінювати в текстах різних стилів стилістично нейтральні та стилістично марковані граматичні засоби; визначати стилістичні ознаки морфологічних і синтаксичних одиниць у текстах різних стилів, співвідносити їх із мовленнєвою ситуацією; зіставляти вибір граматичного засобу зі сферою і метою висловлювання (спілкування); оцінювати стилістичний потенціал частин мови та синтаксичних конструкцій; доцільно добирати відповідні граматичні засоби під час конструювання текстів наукового, офіційно-ділового, публіцистичного, художнього і розмовно-побутового стилів та їх перекладу з російської мови на українську; добирати граматичні синоніми, визначати семантику й емоційно-експресивне забарвлення висловлювання; здійснювати граматико-стилістичний аналіз готового тексту; продукувати тексти різних стилів мовлення; удосконалювати стиль написаного.

Систематична й цілеспрямована робота щодо вдосконалення граматико-стилістичних умінь студентів у процесі вивчення курсу сучасної української мови здійснюється з урахуванням таких основних положень: вивчення граматичної теорії здійснюється в структурно-семантичному та функціонально-стилістичному аспектах; розвиток граматико-стилістичних умінь у студентів ґрунтується на матеріалі текстів різних стилів через зіставлення й порівняння граматичних засобів та з'ясування їх стилістичної ролі; самостійна робота є головним резервом глибокого й міцного засвоєння лінгвістичного матеріалу та одним із найдієвіших чинників розвитку граматико-стилістичних умінь у майбутніх учителів; обов'язкове врахування психологічної структури мовленнєвої діяльності; додержання загальнодидактичних та специфічних принципів навчання.

Основними умовами формування й розвитку визначених умінь є опертя на лінгвістичні знання структурно-семантичних ознак граматичних одиниць, використання їх у межах функціональних стилів; оволодіння граматико-стилістичними і внутрішньостильовими нормами, що різняться між собою різноманітними відтінками експресивності та складом мовних засобів; усвідомлення функціональної природи мовних стилів, їх зв'язку з різними ситуаціями спілкування й видами діяльності.

Робота над удосконаленням зазначених умінь здійснюється з урахуванням як загальнодидактичних (науковість, свідомість, системність, доступність), так і лінгвістичних принципів (цілісного вивчення мови й мовлення, поєднання системи стилістичної роботи з вивченням граматики, урахування функціонально-стилістичної диференціації, текстоцентричного підходу до вивчення мовних явищ).

Досить ефективними в процесі навчальної діяльності є методи навчання стилістичних ресурсів та стилістично диференційованого мовлення, зокрема: аналітико-синтетичний метод; метод спостереження над функціями лінгвістичного знака в системі мови й мовлення, що сприяє виробленню вміння розпізнавати певну категорію з-поміж інших (специфічними його прийомами є виділення текстової функції аналізованого мовного засобу, встановлення способів взаємозв'язку різнорівневих мовних явищ, об'єднаних комунікативною метою, у процесі комплексного аналізу тексту; метод стилістичного експерименту, який полягає в доборі й підставленні стилістичних мовних одиниць у певний контекст із метою експериментального вияву їх семантико-стилістичних і текстотворчих функцій; метод стилістичного аналізу слів, форм і конструкцій, який передбачає виявлення стилістичних засобів і специфічних рис того чи того стилю, порівняння емоційно забарвлених мовних одиниць зі стилістично нейтральними, характеристику граматичних засобів текстів різних стилів; стилістичне конструювання, складовими елементами якого є побудова словосполучень, речень і стилістично диференційованих зв'язних текстів; метод удосконалення написаного, спрямований на розпізнавання стилістичних огріхів у мовленні та їх виправлення. Найбільш доцільними методичними прийомами, що сприяють посиленню стилістичної грамотності майбутніх учителів, є прийоми порівняння, зіставлення, синонімічна заміна морфологічних і синтаксичних одиниць, стилістичний експеримент, прийом моделювання, саморедагування та ін.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що поєднання системно-описового, функціонально-стилістичного й комунікативно-діяльнісного підходів до вивчення мови, систематична робота над розвитком граматико-стилістичних умінь студентів із використанням найефективніших прийомів і методів роботи сприятиме вихованню мовної особистості, яка знає мову, володіє багатством її виражальних засобів, вільно продукує мовлення в різних життєвих ситуаціях.

Література

1. Иконников С. Н. Стилистика в курсе русского языка (VII–VIII классы) : пособие для учителей / Сергей Николаевич Иконников. – М. : Просвещение, 1979. – 224 с.
2. Кузнецова Л. М. Умение и навык / Людмила Михайловна Кузнецова // Методика развития речи учащихся на функционально-стилистической основе : межвуз. сб. науч. трудов. – М. : Наука, 1989. Т. 250. – 1989. – С. 3–15.
3. Пентилюк М. І. Виховуємо чуття мови (дещо про засоби милозвучності) / Марія Іванівна Пентилюк // Українська мова і література в школі : наук.-метод. журнал. – К. : Інститут педагогіки АПН України, 2004. – № 2. – С. 5–8.
4. Чижова Т. И. Основы методики обучения стилистике в средней школе : учеб. пособие по спецкурсу для студентов пед. ин-тов по спец. № 2101 "Рус. яз. и лит." / Тамара Ивановна Чижова. – М. : Просвещение, 1987. – 176 с.